

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ¹⁾

Εισαγωγικαὶ παρατηρήσεις.

Εἰς σημεῖον σπουδαιότατον τοῦ ψυχικοῦ βίου, εἰς τὴν ἐκδήλωσιν τῶν φιλανθρωπικῶν αἰσθημάτων τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ μικρὰ ἐδόθη μέχρι τοῦδε προσοχὴ καὶ δὲν ἐξητάσθη ἐν τῷ συνόλῳ ἢ μεγάλη φιλανθρωπικὴ δράσις τῶν χριστιανῶν Ἑλλήνων τοῦ μεσαιῶνος ²⁾. Ἐνόμισα διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον νὰ ἐξιστορήσω ἐν γενικαῖς γραμμαῖς τὰ κατὰ τὸ θέμα τοῦτο, πρὸ πάντων διὰ τὸ διάστημα 395-

¹⁾ Ἡ παρούσα μελέτη ἀνεπτύχθη ὡς διάλεξις ὑπὲρ τῶν προσφύγων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τὴν 22αν Ὀκτωβρίου 1922 ἐπιμελεῖα τῆς Ἑταιρείας τῶν Βυζαντινῶν σπουδῶν.

²⁾ Πρῶτος ὁ πολὺς Δουκάγγιος ἔγραψε περὶ τῶν φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων Κωνσταντινουπόλεως: *Du Cange, Constantinopolis Christiana* βιβλ. 4 σ. 163. Περὶ τῆς φιλανθρωπίας τῶν Χριστιανῶν τῶν πρώτων αἰώνων ἰδ. *Hauck, Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche* τ. 21 ἐν ἄρθρῳ Wohltätigkeits - anstalten καὶ πρὸ πάντων, *Cabrol-Leclercq, Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie* τ. 3 ἐν ἄρθρῳ charité. *Martin, Les moines de Constantinople* (330 - 898. Paris 1897 σ. 61. *Pargoire, L'Église Byzantine* 1905 σ. 80 καὶ 323. Περὶ τῆς μεγάλης φιλανθρωπικῆς δράσεως τῶν Κομνηνῶν ἰδ. *L. Oeconomos, La vie religieuse dans l'empire byzantin* 1918, σ. 193. Ἀριστ. Κούζη, περὶ Βυζαντινῶν νοσοκομείων καὶ ἰατρειῶν τῶν κληρικῶν, ἰδίᾳ δὲ περὶ μοναστηριακῶν νοσοκομείων (ξενωνεῶν) κατὰ τὸν 12ον αἰῶνα. Ἀρχαῖα ἰατρικῆς καὶ βιολογίας ἐτ. 15 (1920) Νο 3-4 σ. 40. *E. Jeanseme et L. Oeconomos, Les oeuvres d'Assistance et Hôpitaux byzantins au siècle des Comnènes*. Anvers 1920.— Ὁ Krause ὁ γράψας εἰδικῶς περὶ τοῦ βίου τῶν Βυζαντινῶν (*Die Byzantiner des Mittelalters in ihrem Staats - Hof und Privatleben*. Halle 1869) δὲν ἐξήτασε τὰ τῆς φιλανθρωπίας. Ὀλίγας παρατηρήσεις ἔχει ὁ *Hesseling*, Βυζάντιον καὶ Βυζαντινὸς πολιτισμὸς Ἀθῆναι 1914 μεταφρ. Σπ. Σακελλαροπούλου σ. 279. Πλ. Ῥοδοκανάκη, Αἱ βασίλισσαι καὶ αἱ βυζαντιναὶ ἀρχόντισσαι, Ἀθῆναι 1920 σ. 107. Περὶ τῆς φιλανθρωπικῆς δράσεως τῶν τουρκοκρατουμένων Ἑλλήνων ἰδ. *M. Γεδεών*: Περὶ φιλοπτώχων καὶ φιλανθρώπων διατάξεων παρ' ἡμῶν κατὰ τοὺς τέσσαρας τελευταίους αἰῶνας, ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως τ. 21 σ. 79. *M. Γεδεών*: Φιλάνθρωποι διατάξεις ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν κάτω χρόνων. Ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ τ. 8. σ. 248

1453 μ. Χ. με τὴν ἐλπίδα ὅτι ἢ ἀδυνατήσω ἄλλοτε νὰ ἐπανέλθω λεπτομερέστερον εἰς αὐτό.

Ἡ μεγάλη καὶ θαυμαστὴ, πολλάκις φιλανθρωπικὴ ἐνέργεια τοῦ μεσαιῶνος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων οφείλεται εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν θρησκευτικὴν του ἐπίδρασιν. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ ἀρχαῖος κόσμος ὑπῆρξε κατώτερος τοῦ χριστιανικοῦ.

Κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους λόγοι σκοπιμότητος πρὸ πάντων ἐπέβαλλον εἰς τὴν πολιτείαν νὰ φροντίζῃ ἐνίοτε περὶ πτωχῶν καὶ ὀρφανῶν καὶ πολυμήστον, ἀλλὰ τὸ ἀνιδιοτελὲς αἰσθημα τῆς φιλανθρωπίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναπτυχθῇ τότε. Διὰ τῆς ἐργασίας βεβαίως, διὰ τῆς παραχωρήσεως γῆς εἰς τοὺς πτωχοὺς κατεπολεμήθη, πολλάκις ἡ πείνα καὶ ὁμολογουμένως ἡ μέθοδος αὕτη εἶναι ἡ ἀνθρωπιστικώτερα, ἐφ' ὅσον ὁμως πρόκειται περὶ πτωχῶν ὄχιων.

Εἶναι χαρακτηριστικόν ὅτι καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους μᾶλλον ἢ ποιήσῃ καὶ ἢ θρησκεία ἢ ἢ πολιτεία ἐκαλλιέργησαν ὅπως-δήποτε τὸ αἰσθημα τῆς φιλανθρωπίας. Ἦδη ὁ Ὅμηρος ἐδίδαξε (Ὀδύσσεια, ζ 208 καὶ ε 38) ὅτι πρὸς Διὸς εἶσιν ἄπαντες ξεῖνοί τε πτωχοί τε καὶ ἀληθῶς ἡ προστασία ἢ θρησκευτικὴ τοῦ Διὸς ἦτο ἀσφαλεστέρα σίασδήποτε κρατικῆς. Ἄλλος θεὸς, ὁ Ἀσκληπιὸς θεραπεύει τοὺς ἀσθενεῖς εἰς τὰ Ἀσκληπιεῖα, ἀφοῦ ἡ πολιτεία δὲν ἐσκέφθη καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ φροντίζῃ περὶ τῶν ἀσθενούντων πτωχῶν ἢ πλουσίων. Κατὰ τὸν Παιανίαν (I. 17. 1) οἱ Ἄσκληπιοι ἔδρυσαν ὄωμόν εἰς τὸν Ἐλεον, τὸν θεὸν τοῦ οἰκτιρισμοῦ καὶ τῆς φιλανθρωπίας.

Ἄν καὶ δὲν εἶχον θρησκείαν ἐξ ἀκακλήψεως οἱ ἀρχαῖοι. Ἐλλήνες, ἢ ψυχικὴ τῶν ἀνάγκη, καὶ ὁ φωτεινὸς τῶν νεῦς ἐδημιούργησαν ὡραίας καὶ εὐγενεῖς θρησκευτικὰς παραδόσεις, τὰς ὁποίας ὁμως ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία δὲν ἐσοτήρησεν εἰς ἐπιβολήν, ὅπως ἀργότερα τὸν Χριστιανισμόν ὀργάνωσα καὶ ἐπέταξε τὸ παράδειγμα τοῦ στερεοῦ κρατικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Ρώμης. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου ὁμολογούμενον εἶναι ὅτι τὴν ἀγάπην, τὴν αὐτοθυσίαν, μέχρι στυγρόσεως, τὴν φιλανθρωπίαν κατ' ἐξοχὴν λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἐδίδαξαν ὁ Χριστιανισμός, ὅστις εἰς τὰ διδάγματα ταῦτα πρὸ πάντων οφείλει τὴν δόξαν τῆς

Ἡ ἀποστολὴ τῶν ἐλληνικῶν πολιτειῶν καὶ ἡ παρακμὴ τῆς Ρώ-

μης κατέστησε τὸν Χριστιανισμόν ψυχικὴν ἀνάγκην τῆς ἀνθρωπότητος καὶ πρὸ πάντων τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες προσέτρεξαν πρὸς αὐτὸν ὡς πρὸς ἄγκυραν σωτηρίας. Οἱ Ἕλληνες, περισσότερον ὅλων τῶν ἄλλων λαῶν, ἐκήρυξαν καὶ ἠρμήνευσαν καὶ ἐφήρμοσαν τὰ διδάγματα τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἀνέπτυξαν πρῶτοι τὴν ἀνιδιοτελή καὶ κἄταπληκτικὴν φιλανθρωπίαν τοῦ μεσαιῶνος, τὴν ὁποίαν ἐμίμηθησαν ἔπειτα ἄλλοι λαοί. Διὰ τοῦς λόγους τούτους ἐπέγραψα τὴν παροῦσαν μελέτην: ἑλληνικὴ φιλανθρωπία κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους.

Ὁ Χριστιανισμὸς συνεκίνησε τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ ἐκίνησε τοὺς μεσαιωνικοὺς Ἕλληνας εἰς ἔργα μεγάλα. Ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς φιλανθρωπίας ἐκπλήσσεται ὁ ἀναγινώσκων τὰ μεσαιωνικὰ κείμενα, πόσον οἱ ἄνθρωποι τότε ἦσαν πρόθυμοι εἰς αὐτοθυσίαν καὶ εἰς τὴν ἐπούλωσιν τῆς κοινωνικῆς δυστυχίας. Ὁ Χριστιανισμὸς ὠμίλει ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ψυχὴν καὶ οἱ δυνατοὶ ἐβοήθουν τοὺς ἀδυνάτους ἄνευ μεσολαβήσεως τῆς πολιτείας καὶ τῶν ὀργάνων τῆς.

Σήμερον, ἀφοῦ ἐπεβλήθησαν εἰς τοὺς πολιτισμένους λαοὺς αἱ φιλάνθρωποι ἀντιλήψεις τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἡ πολιτεία προσπαθεῖ νὰ ἀναπληρώσῃ καὶ τὴν Ἐκκλησίαν. Δὲν εἶναι σκοπὸς μου νὰ ἐξετάσω τὸ θέμα τοῦτο, ἀλλ' ἱστορικῶς μόνον ἐπισκοπῶν εὐρίσκω ὅτι ἡ Ἐκκλησία τοῦ Βυζαντίου πρῶτη ἤσκησεν ἀποτελεσματικῶς τὸ γενναῖον ἔργον τῆς φιλανθρωπίας καὶ ὅτι ἐπομένως καὶ εἰς τὴν σημερινὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν ἐπιβάλλεται τὸ καθήκον νὰ πράξῃ, ἀνεξαρτήτως τῆς πολιτείας, ἔργα ἀνάλογα πρὸς τὰς μεγάλας παραδόσεις τῆς.

Α'

Ἀνάπτυξις τῆς φιλανθρωπίας.

Ὁ Χριστὸς εἰς πᾶσαν εὐχαρίαν ἐκήρυττε τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης καὶ φιλανθρωπίας ¹⁾ καὶ τοῦτο ἀκολουθοῦντες οἱ πρῶτοι Χρι-

* 1) Ἐκ τῶν πολλῶν χωρίων παραθέτω μόνον τὸ τοῦ Ματθαίου 25, 34 κέξ.: «Τότε εἶπὶ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· ἐπεὶ ἔσθω γὰρ καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα καὶ ἐποτίσατέ με· ξένος ἤμην καὶ συνηγάγετέ με· γυμνὸς καὶ περιβάλατέ με· ἠσθένησα καὶ ἐπεσκέψασθέ με· ἐν φυλακῇ ἤμην καὶ ἦλθετε πρὸς με...»